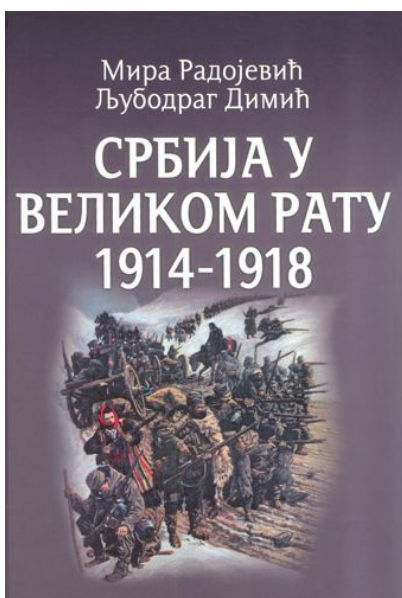

УДК
94(497.11)”1914/1918”(049.3)

Александар Лукић

Мира Радојевић, Љубодраг Димић, Србија у Великом рату 1914–1918, кратка историја, Београд 2014, стр. 296.

Већина проблема око узрока, повода и тока Првог светског рата у протеклих сто година је углавном на основу доступних историјских извора анализирана и обрађена у светским историографијама. Ипак, у сусрету стотој годишњици почетка великог сукоба у Европи и свету су објављене

десетине монографија и стотине чланака о рату чије се последице, кроз процесе које је покренуо, и данас, 2014. године, осећају. Досадашњи познати историјски извори се преиспитују, нови откривају и анализирају, као и литература настала током једновековног проучавања првог светског ратног сукоба. Стогодишњица почетка Великог рата је послужила као пригодна прилика универзитетским професорима Мири Радојевић и Љубодрагу Димићу да обраде и прикажу, на основу досадашњих резултата српске и делом светске историографије, широј српској и светској јавности место и улогу Краљевине Србије у Првом светском рату. Синтезу су објавили Српска књижевна задруга и Београдски форум за свет равноправних.

Мира Радојевић је ванредни професор на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду. Проучава историју југословенске идеје, српско-хрватске односе, проблеме демократије и парламентаризма, деловање грађанских политичких странака, улогу политичке и интелектуалне елите, послератну југословенску емиграцију. Објавила је монографије *Удружена опозиција (1935–1939)*, *Научник и политика. Политичка биографија Божидара В. Марковића (1874–1946)* и *Милан Грол*, и десетине научних распра-

* Истраживач сарадник, Институт за новију историју Србије

ва и чланака. Њен коаутор Љубо-драг Димић је редовни професор на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду и дописни члан Српске академије наука и уметности. У оквиру историје Југославије и Балкана проучава односе политике и културе, државе и верских заједница, мањинско питање, историју институција, историју историографије. Објавио је више књига, од којих издвајамо *Агитпроп култура. Агитпропска фаза културне политике у Србији 1945–1952, Историографија под надзором* (коаутор Ђорђе Станковић), *Културна политика Краљевине Југославије 1918–1941, I–III, Срби и Југославија: простор, друштво, политика (Поглед с краја века)*, те велики број научних расправа и чланака.

Синтеза *Србија у великом рату. Кратка историја* састоји се из Предговора и седам хронолошко-тематских насловљених великих поглавља: I *Од Берлинског конгреса до Сарајевског атентата*, II *Почетак Великог рата*, III *Ратна 1915. година*, IV *Ратна 1916. година*, V *Рат и револуција*, VI *Последња ратна година* и VII *Закључак*, насловљен као *Југословенско уједињење*. У оквиру сваког поглавља налази се четири до пет, углавном тематски насловљених мањих потпоглавља. После закључка, који је својевр-

сан увод у једно ново историјско време на југословенском и европском простору са свим њиховим старим традицијама, следи регистар имена и белешка о писцима.

Приказујући место Србије у Великом рату, аутори су знатну пажњу поклонили узроцима који су до његовог избијања довели. Указали су на тежњу младе српске државе да се, после извршене династичке промене и, макар и привидног унутрашњег ослобођења, ослободи потом и на спољном плану од притиска аустроугарске империјалистичке политике на Балкану. Аустроугарска је, после потискивања из немачких земаља и са Апенинског полуострва у другој половини XIX века, једино могла да престиж велике силе очува продором на Балкану, где, чинило се, није имала озбиљнијег противника у посрнулом Османском царству и малим несложним балканским државама. Одлукама Берлинског конгреса могла је да буде задовољна, пошто су јој у највећој мери ишле на руку – добила је на управу Босну и Херцеговину и стационарала трупе у новопазарском Санџаку. Овим је спречила уједињење српског народа у БиХ и Црној Гори са Србијом, да би потом за подршку око успостављања и учвршћивања Србије као међународно признате државе исту ставила у потпуну економску зависност од свог индустриј-

ског и финансијског капитала на дужи временски период.

Унутрашња политичка борба у Србији за успостављање већих политичких слобода највеће радикалне странке са круном, те династичко супарништво владајућих Обреновића и прогнаних Карађорђевића још више су Аустроугарској олакшали контролу над економском и спољном политиком Србије. Аутори су истакли да је, насупротив политици краља Александра, последњег владара династије Обреновића, тежња становника Србије за грађанским правима и политичким слободама била све већа. Борба за ова права, брига за опстанак државе и настојање да земља буде модернизована сведочили су о зрелости српског друштва. Краљ Александар је неуравнотеженим потезима на пољу унутрашње политике од 1900. до 1903. године против себе окренуо све политичке снаге у држави. Ондашње присталице демократије сматрале су да је таквим поступцима парламентаризам био „изврнут руглу“. Крвавим *Мајским превратом* 1903. године је окончана краљева владавина. Аутори нису пропустили да укажу и на позитивну страну владавине краља Александра – успешно спроведену модернизацију српске војске, започету још за владавине краљевог оца Милана Обреновића, која је омогућила потоње блиставе успехе

српског оружја у балканским и Првом светском рату.

Аутори су показали да су се од *Мајског преврата* до почетка Великог рата односи између национално полетне Србије и преживеле Аустроугарске само погоршавали. Царински рат 1906–1911. године и оштро противљење Двојне монархије изласку Србије на море у балканским ратовима били су јасни показатељи погоршања њихових односа. Коначно, своје разрешење су доживели агресијом Двојне монархије на српску државу јула 1914. године. Иако није могла да докаже умешаност србијанске владе у *Сарајевски атентат*, Аустроугарска је одлучила да га искористи као повод за објаву рата Србији. Уништењем Србије надала се да ће код себе решити горућа нерешена национална питања, у првом реду југословенско. Аутори су детаљно анализирали аустроугарски ултиматум Србији и *Јулску кризу* 1914. године, произишлу из очигледне жеље Аустроугарске да се војно обрачуна са Србијом. Уништење Србије и јачање Аустроугарске на Балкану није одговарало ни Русији ни Француској, које су, заједно са Великом Британијом, покушале да утичу на Аустроугарску да промени своју одлуку у погледу Србије. Подржана од стране Немачке, Аустроугарска се оглушила о мировне дипломатске акције сила Антанте.

Пре приказа војног и политичког деловања Србије током сваке ратне године, аутори су укратко обрадили главна војна и политичка дешавања у ондашњем зарађеном свету, будући да су имала директне или индиректне последице по Србију као једног од учесника Великог рата. Србија је у првој ратној години успела да војнички порази Аустроугарску и одупре се на дипломатском пољу притисцима Антанте да уступи Вардарску Македонију Бугарској као цену за улазак ове у рат против Централних сила. Указано је на постепено опредељење српске владе за југословенски програм и улогу српских научника у његовом дефинисању у Нишкој декларацији децембра 1914. године, али и током целог трајања рата. Злочини аустроугарских војних формација над српским цивилним живљем у Мачви током првог непријатељског упада приказани су кроз потресна сведочанства домаћих и страних криминолога и новинара, у првом реду Швајцарца Рудолфа Арчиобалда Рајса и Американца Џона Рида. Аутори су унутрашње прилике у Србији, оличене у економском исцрпљивању, патњама и страдању цивилног становништва пратили током целог рата, указујући на свирепост аустроугарског и посебно злочине бугарског окупатора, те на покрете отпора Србијанаца, најмасовније исказане у Топлич-

ком устанку 1917. године, једином устанку против завојевача у читавој Европи током целог трајања рата.

Борбе Србије са пегавим тифусом, Антантом на дипломатском и Централним силама на војном пољу током 1915. године основни су садржај трећег поглавља. Тек што је успела да до априла изнесе борбу против пегавца, српска држава је морала да поново током лета одбија све теже захтеве Антанте да уступи Бугарској Македонију. Улазак Италије у рат на страни Антанте је донео српској влади само неспокојство, будући да је са правом страховала да је апенинској краљевини Лондонским уговором био гарантован и део аустроугарских земаља насељен Југословенима, у првом реду Далмација. Удружена офанзива Централних сила на Србију с јесени 1915. године, уз Бугарску као трећег члана, приморала је српску војску и део народа да се уз огорчене борбе по највећој зими повуче из земље преко врлети Албаније и Црне Горе. Избеглиштво је унело многе промене у унутарполитички живот избегле српске државе, представљене у војсци, краљу, влади и већини посланика Народне скупштине окупљених углавном на Крфу. У кадровским променама, истакли су аутори, све више се осећао утицај политичара, пре свих регента Александра Карађорђевића.

Прву избегличку годину (1916) обележавали су бројни проблеми, који ће бити присутни све до краја рата: збрињавање избеглица, питање одговорности за војни слом, политичке смене у војсци, њена организација, организовање рада установа, институција и чиновничког апарата, појачана дипломатска активност, политичке поделе и сукоби, међусобне нетрпељивости, различити приступи југословенској идеји и држави коју је на њој требало стварати. Указано је да су Југословени у Југословенском одбору, у првом реду Хрвати, страховали од „српског ортодоксног ексклузивизма“ у будућој држави, од којих највише Франо Супило, који је југословенско уједињење условавао претходном „унутрашњом трансформацијом Србије“. Истовремено, појава српске војске на Солунском фронту и неколике релативно успешне офанзиве које је предузимала 1916. године, показала је њеним непријатељима да још постоји као војна сила са којом су имали озбиљно да рачунају.

Ипак, истичу аутори, без озбиљнијег ангажовања савезника, од 1917. године првенствено Француске и Велике Британије (услед револуције на Русију се није могло рачунати), сама српска војска није могла да изврши пробој Солунског фронта. Придобивање ових савезничких држава за одржање и активирање Солун-

ског фронта против Централних сила била је још једна од борби коју је српска влада са Николом Пашићем успешно изнела до јесени 1918. године. Резултат је био ангажовање јаким Антантиних ефектива и слање обилне материјалне помоћи српској војсци, која је септембра 1918. године извршила пробој Солунског фронта и у року од месец дана избацила из рата прво Бугарску, па потом и Аустро-Угарску.

У међувремену, током 1917. године изгнана Србија је остала без свог моћног покровитеља, оличеног у Руском царству несталом у социјал-демократској Фебруарској револуцији и бољшевичкој Октобарској револуцији. Суочена са овом невољом, а без одређене назнаке успешног окончања рата и поред уласка Сједињених америчких држава у рат, српска влада је јуна–јула исте године на Крфској конференцији са члановима Југословенског одбора начинила, према слову аутора, „југословенски компромис српске државе“. Крфска декларација српске владе и Југословенског одбора била је углавном равнодушно регистрована од стране великих сила, од неких чак и негативно примљена (Италија). Аутори такође нису пропустили да укажу на обрачун српског државног врха, у првом реду регента Александра, са официрском организацијом *Црна рука* и њеним вођом Драгутином

Димитријевићем Аписом у пролеће 1917. године.

Синтеза *Србија у Великом рату. Кратка историја* написана је јасним стилем, без понављања.

Коначни резултат четворогодишњег војевања Србије било је стварање заједничке државе југословенских народа децембра 1918. године. Аутори су нагласили да је, пре него је својом вољом пренела државност на нову, пребрзо створену југословенску државу, Србија на Конференцији мира добила важно признање – да је одговорност за рат лежала у целини над Централним силама, и да је била још већа у односу на Француску и Србију „јер су њихове границе“ биле „повређене и пре објаве рата“.

